

na gelen bir eser olup edebî üslûpla yazılmıştır. Mısır hakkında ansiklopedik bilgi veren eserlerin ilki olması bakımından önemlidir. Birçok yönleriyle çağdaşları Zekeriyâ el-Kazvî'nin 'Acâ'ibü'l-mahlûkât ve Şeyhürrabve'nin Nuḥbetü'd-dehr fi 'acâ'ibi'l-ber ve'l-baḥr adlı eserlerine benzemektedir. Yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunan (bk. Abdülâl Abdülmün'im eş-Şâmî, s. 70-72) bu eser Cordis Menes el-Mârûnî tarafından tanıtılmış ("el-Menâhic fi vasfî'l-Mebâhic", *el-Mesriq*, sy. 16, Beyrut 1907, s. 721-729; sy. 17 [1907], s. 774-786), Mağrib ve Endülüs coğrafyasıyla ilgili kısımları son derece hatalı bir nüshadan E. Fagnan tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır (*Extraits inédits relatifs au Maghreb*, Alger 1924, s. 41-68). Eserin dördüncü bölümünü Ahmed Abdülkerim Süleyman, *el-Ḥayâtü'z-zirâ'iyye fi Mısr fi'l-'aşri'l-memlûki ma'a tahkîkî'l-fenni'r-râbi'* (*en-nebât*) min kitâbi Mebâhici'l-fiker ve menâhici'l-iber adlı mastır tezinde (Kahire Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1972) incelemiş, ikinci bölümünün Mısır coğrafyası ile ilgili kısmı da Abdülâl Abdülmün'im eş-Şâmî tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). Nâşir eserin ihtisarının da yapıldığını belirtmektedir (bk. *Min Mebâhici'l-fiker*, s. 71). 3. Resâ'ülü'l-Vatvât. *Fetve'l-fütüvve ve mir'âtü'l-mürüvve* veya *'Aynü'l-fütüvve* diye de bilinen bu eser, devrin ileri gelen simalarının çeşitli meselelere dair mektupla sordukları sorulara verdiği cevaplardan meydana gelen bir mecmua olup basılmıştır (Kahire 1315).

Kaynaklarda İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-târîh* adlı eserine bir hâşiye yazdığı da kaydedilmektedir. Nitekim Safedî *el-Kâmil*'in Cemâleddin el-Vatvât tarafından istinsah edilen bir nüshasına sahip olduğunu ve bu nüsha üzerinde müstensihin hâşiyelerinin bulunduğunu söylemektedir (bk. *el-Vaḫf*, II, 17).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, III, 298-299; Safedî, *el-Vaḫf*, II, 16-18; *Keşfü'z-zunân*, II, 1201, 1241, 1380, 1846; Brockelmann, *GAL*, II, 67; *Suppl.*, II, 53-54; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mû'el-liftn*, VIII, 222; Abdüssâhib İmrân *ed-Düceyfl*, *A'lâmü'l-'Arab fi'l-'ulûm ve'l-fünûn*, Necef 1966, II, 126-127; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, III, 728-729; Abdülâl Abdülmün'im eş-Şâmî, *Min Mebâhici'l-fiker ve menâhici'l-iber*, Küveyt 1981, s. 7-12, 70-72; C. Zeydan, *Âdâb*, II, 139; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 297; Roger Maury, "Gamâl al-dîn al-Watvât libraire et auteur égyptien (7/13 ème s.)", *IBLA*, XLVI/152 (1983), s. 221-258.

AZMİ YÜKSEL

CEMÂLİ

(جمالی)

XV. yüzyıl divan şairi
ve mesnevi müellifi.

Fâtih devri şairlerindedir. Şeyhî'nin yeğeni olup asıl adı Bayezid'dir. Sehî ve ondan sonra gelen kaynaklar Cemâlî'nin bu adından bahsetmezler. Şairin adı, doğum yeri ve babasının adı, Şeyhî'nin ölümü üzerine *Hüsrev ü Şîrin*'e yazıldığı zeylin başlığındaki ibareden öğrenilmektedir (geniş bilgi için bk. Demirtaş, *TDED*, IV/3, s. 192). Bu ibare *Hüsrev ü Şîrin* mesnevisinin çeşitli nüshalarında farklı olup kaynaklardaki karışıklık da muhtemelen bu farktan ileri gelmiştir. Faruk K. Timurtaş'ın (Demirtaş) gördüğü nüshada Bâyezîd b. Mustafa b. Şeyh Ahmed-i Tercümânî el-Akşehrî olarak yer alan şairin isim zinciri, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshada (Millî Ktp., nr. 4447) Bâyezîd b. Mustafa el-Meşhûr Şeyhoğlu şeklinde (Günay Kut Alpay, *JTS*, [1977], s. 125-126).

Cemâlî'nin Şeyhoğlu Mustafa ile karıştırılması meselesi Faruk K. Timurtaş tarafından etraflı bir şekilde ele alınarak Cemâlî'nin kimliğine ve eserlerine açıklık kazandırılmıştır (*TDED*, IV/3, s. 189-213). Ancak burada düzeltilmesi gereken bir husus, Timurtaş'ın Uzunçarşılı'nın Cemâlî'yi Şeyhoğlu olarak gösterdiğini söylemesidir. Aslında Uzunçarşılı Cemâlî'yi Şeyhoğlu olarak göstermemiş, hatta tezkiyelerin Şeyhoğlu Mustafa ile Şeyhoğlu Cemâlî'yi karıştırdıklarını belirtmiştir.

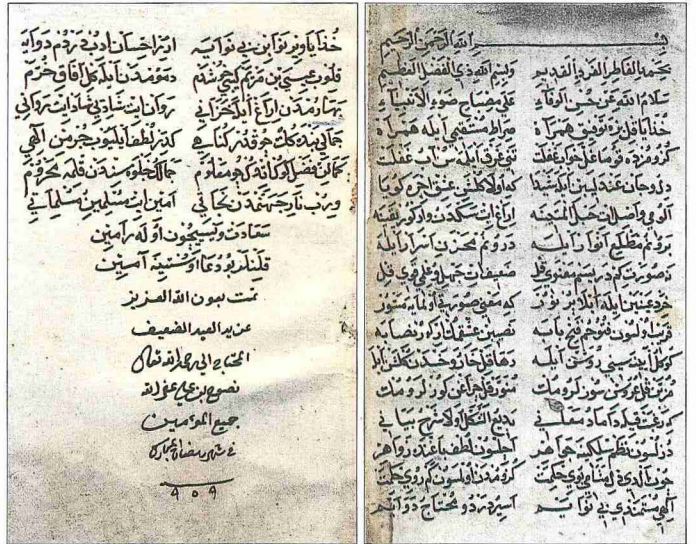
Ayrıca diğer kaynaklar göz önüne alındığında Timurtaş'ın verdiği bilgilere ilâve

olarak Cemâlî'nin Şeyhoğlu (Şeyhoğlu Cemâlî) diye de tanınmış olabileceğini söylemek mümkündür. Veya uzak bir ihtimalle *Hümâ ve Hümâyûn* yazarı olan Cemâlî tamamen başka bir kimsedir. 903 (1497-98) gibi oldukça eski bir tarihte istinsah edilen *Hüsrev ü Şîrin*'in Bursa nüshasında Cemâlî'nin lakabı Şeyhoğlu olarak geçer ki Timurtaş bu nüshayı görmemiştir. Cemâlî'nin XIV. yüzyıl şairlerinden Şeyhoğlu Mustafa ile karıştırılması hususu Sehî'den başlar.

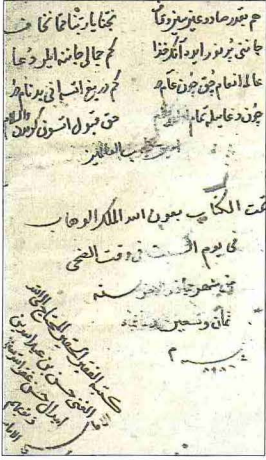
Bir kısım kaynaklar Cemâlî'nin Karamanlı olduğunda birleşirken (Sehî, Âli, Bursalı Tâhir) bir kısmı da Bursalı olduğunu kaydeder (Riyâzî, S. N. Ergun). Ergun onu Bursa'da birtakım kitâbelerde tarihleri bulunmasına bakarak Bursalı kabul eder. Latîfî ise şairin Karamanlı veya Bursalı olabileceğini bildirmektedir. Bu bilgilere dayanarak Cemâlî'nin Karamanlı olmakla birlikte bir süre Bursa'da da bulunduğu söylenebilir. Cemâlî'nin doğduğu tarih bilinmemekle beraber onun *Hüsrev ü Şîrin*'e zeyil yazdığına on sekiz yirmi yaşlarında olduğunu düşünerek 813-815 (1410-1412) yılları arasında doğduğuna hükmedilebilir. Yine birçok kaynağın, özellikle Latîfî'nin verdiği bilgilere dayanarak Cemâlî'nin Bayezid devrinin (1481-1512) sonlarında öldüğü kuvvetli bir ihtimal olarak ileri sürülebilir. *Osmanlı Müellifleri*'nde onun Edirnekapı dışında Emîr Buhârî Tekkesi yakınında gömülü olduğu kayıtlıdır (II, 122).

Cemâlî *Hüsrev ü Şîrin*'e zeyil mi yazdı yoksa onu tamamladı mı meselesine gelince, genellikle kaynaklarda "itmâm" kelimesi geçmektedir. *Hüsrev ü Şîrin* nüshalarında ise bu hususta değişik iba-

Cemâlî'nin
*Hümâ ve
Hümâyûn* adlı
mesnevisinin
bilinen
tek nüshasının
ilk ve son
sayfaları
(İÜ Ktp., TY,
nr. 5680)

Cemâlî'nin *Miftâhu'l-ferec* adlı eserinin son sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 2331, vr. 447^b)

reler kullanılmıştır. Cemâlî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'e yaptığı ilâve iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Cemâlî Şeyhî'nin ölümünden söz eder; "ze-yil" dediği ikinci bölümde II. Murad'ın methi vardır. Bu kısımda Cemâlî mahlası yerine esas adı olan Bayezid'i kullanır. Bu ek kısmın beyit miktarı nüshalara göre 44, 77, 103 ve 109 gibi değişik sayıdadır.

Eserleri. 1. *Divan*. Cemâlî'nin, varlığı sadece Latîfî'nin *Tezkire*'si ile *Miftâhu'l-ferec*'den öğrenilip de görülemeyen divanının yakın zamanlarda bir nüshası ortaya çıkmıştır (Erimer, s. 265-281). Kayahan Erimer, elindeki nüshanın baş ve sonunda II. Bayezid'in mührünün bulunduğunu söylemektedir. Örnek olarak verilen foto klişesinde (vr. 58^a) görülen mühür ise III. Murad'a aittir. Bu nüsha üzerinde Çukurova Üniversitesi'nde bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (İ. Çetin Derdiyok, *Cemâlî Divanı* [İnceleme-Metin], Adana 1988). Cemâlî'nin nazîre mecmualarında da şiiirlerine rastlanır. 2. *Hümâ ve Hümâyûn* (*Gülşen-i Uşşâk*). Cemâlî bu eserini II. Murad adına 850 (1446) yılında telif ettiğini bizzat bildirir. Şimdilik bilinen tek nüshası, 959'da (1552) istinsah edilmiş olup İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (TY, nr. 5680). 4630 beyitten ibaret olan bu mesnevi aruzun remel bahriyle kaleme alınmıştır. Fuat Köprülü *Hümâ ve Hümâyûn*'la *Gülşen-i Uşşâk*'ı iki ayrı eser telakki etmişse de eserin iki adı olduğu, aslında ona *Gülşen-i Uşşâk* adı verilmişken daha çok kahramanlarının adıyla şöhret bulduğu belirtilmiştir. *Hümâ ve Hümâyûn*'un Fâtih Sultan Mehmed veya II. Bayezid adına yazılmış olduğu şeklindeki yanlış görüşler eseri görmekten kaynaklanmıştır. Mesnevi, Arap Hanı Menüşek'in oğlu Hümâ ile Çin pa-

dişahının kızı Hümâyûn'un aşk hikâyesini konu edinir. Divan edebiyatının iki kahramanlı mesnevileri geleneğinde olduğu gibi iki âşık, başlarından geçen birçok maceradan sonra mutlu bir beraberliğe kavuşurlar. Eser üzerinde Osman Horata tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır (bk. bibl.). 3. *Miftâhu'l-ferec*. 860 (1456) yılında Fâtih Sultan Mehmed adına yazılan bu eser de mesnevi tarzında ve aruzun remel bahriyledir. Bilinen üç nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 2331), Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (Kemankeş, nr. 447) ve Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde (W. Pertsch, s. 371, nr. 378) bulunmaktadır. Ayrıca *Câmiu'l-meânî*'de de (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4904, vr. 101^b-106^b) bazı parçaları yer alır. 4. *er-Risâletü'l-acibe fi's-sanâyi ve'l-bedâyi*. Tek nüshası Cambridge Üniversite Kütüphanesi'ndedir (Browne, s. 87, nr. 465). Müellifin adı burada Cemâlî el-Fakih şeklinde kayıtlıdır. Eserin, Cemâlî'nin *Miftâhu'l-ferec*'de (İÜ Ktp., TY, nr. 2331, vr. 4^{a-b}) "her iki beytinden hurûf alındığında bir beyit olduğu, acayip sanatların toplandığı, Türkçe'sinden Farsça, Farsça'sından da Arapça ibareler çıkarıldığını" söylediği kaside olması çok muhtemeldir. 5. *Risâle*. Bu eserden de *Miftâhu'l-ferec*'de bahseder (vr. 4^b). Bazı sözlerinin medih anlaşıldığı halde aslında zem olduğunu, bazılarının da bunun tersi olduğunu söyler ki burada "zem bimâ yüşbihü'l-medh" denilen bedî sanatı söz konusudur.

Cemâlî'nin eserlerinde Şeyhî etkisi fazlaca görülür. Latîfî'nin, onun şiirlerinin güzelliğine rağmen divanının şöhret bulmayışına şaşıtığını söylemesine karşılık Kınalızâde şiirlerinde fazla güzellik ve açıklık olmadığını söyler ve örnekler ve-

rir. Cemâlî aslında bir divan şairinden çok bir mesnevi müellifidir ve *Miftâhu'l-ferec* adlı eserinin ortaya koyduğu gibi tasavvufa meyli kuvvetlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehî, *Tezkire*, s. 55, 107, 113; Latîfî, *Tezkire*, s. 121; Âşık Çelebi, *Meşâiru's-suarâ*, vr. 20^a, 354^a; Âli, *Kühü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 54^a, 132^a; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 260-261, 530; Riyâzî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 761, vr. 442^a; Gibb, *HOP*, I, 304, 427-429; *Osmanlı Müellifleri*, II, 122; Hammer, *GOD*, I, 109; Browne, *A Hand-list*, s. 87, 304, 342; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1312, s. 27; a.mlf., *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul, ts., s. 220; Hıfzı Tevfik v.dğr., *Türk Edebiyatı Numuneleri*, İstanbul 1926, s. 193, 273; Fuad Köprülü, *Eski Şairlerimiz: Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1931, s. 71; a.mlf., *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*, İstanbul 1928, s. 13; Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 228, 264-270; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 979-982; İnciser İlica, *Gülşen-i Uşşak* (*Hümâ ve Hümâyûn*), *Cemâlî* (mezuniyet tezi, 1961), İÜ Ed.Fak. Türkîyat Enstitüsü, Tez nr. 556; Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî, Hayatı ve Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1968, s. 142-151; a.mlf. [Demirtaş], "Fâtih Devri Şairlerinden Cemalî ve Eserleri", *TDED*, IV/3 (1951), s. 189-213; W. Pertsch, *Verzeichniss der Türkischen Handschriften der Königl. Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1989, s. 371, nr. 378; Osman Horata, *Cemâlî-Hümâ ve Hümâyûn* (*Gülşen-i Uşşak*) *İnceleme, Tenkitli Metin* (doktora tezi, 1990), Hacettepe Üniversitesi; Hayri Akçüz, "Onbeşinci Yüzyıl Şairlerinden Cemâlî'nin Hümâ ve Hümâyûn Adlı Eseri Hakkında Birkaç Söz", *TFA*, sy. 54 (1954), s. 856-857; Kayahan Erimer, "Günışığına Çıkan Değerli Bir Eser", *TDAY Belleten* (1973-1974), s. 265-281; Günay Kut Alpay, "Bursa ve Manisa İl Halk Kütüphanelerindeki Bazı Türkçe Yazmalar Üzerine", *JTS* (1977), s. 125-126; J. Deny, "Shaikhzâde", *EI*, IV, 293-294; Hüseyin Ayan, "Cemâlî", *TDEA*, II, 38-39.

GÜNAY KUT

CEMÂLÎ ALİ EFENDİ

(bk. ZENBİLÎ ALİ EFENDİ).

Miftâhu'l-ferec'in bir diğer nüshasının ilk iki sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 417, vr. 1^b-2^a)